

Etleva Demollari

Drejtor i Muzeut Kombëtar të Përgjimeve “Shtëpia me Gjethe”

MUZEU KOMBËTAR I PËRGJIMEVE “SHTËPIA ME GJETHE” NË PËRBALLJE ME TË KALUARËN

Ky punim ka për qëllim të tregojë rolin e Muzeut Kombëtar të Përgjimeve “Shtëpia me Gjethe” në përkujtimin e dhunës gjatë regjimit komunist në kuadër të drejtësisë tranzicionale si muze, memorial dhe vend kujtese i një trashëgimie të vështirë, dhe mënyrën se si mësohet mbi komunizmin në muze.

Trashëgimia kulturore materiale mbart nocionet e vazhdimësisë së njerëzimit dhe lidh të tashmen me të kaluarën. Mirëpo trashëgimia materiale nuk shihet vetëm si një bartës ose një përfaqësim i identiteteve, por dhe si materializim apo objektizim i identitetit. Trashëgimia fizike është një dëshmi se e kaluara ka ekzistuar dhe ende ekziston sot. Kur identiteti i materializuar i trashëguar është një identitet që njerëzit sot nuk duan ta kenë ky mund të bëhet problematik.¹

Kur një diktaturë lë mbetje fizike, a është e mundur që popullata të ndjejë se kjo trashëgimi u takon atyre, pjesë e

---

¹ Macdonald (2009) *Difficult heritage : Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond* fq. 10

identitetit të tyre, diçka për të cilën ata duhet të jenë përgjegjës për ta ruajtur dhe për ta përdorur si pasuri?

Qasja ndaj trashëgimisë së vështirë komuniste

Trashëgimi tradicionalisht është konsideruar pjesa e madhërishtme dhe unike e së kaluarës sonë, por koncepti i trashëgimisë është zgjeruar dhe tashmë edhe vendet e dhimbjes dhe traumës mund të përfshihen në trashëgimi.² Përkufizimi i UNESCO-s për *trashëgiminë kulturore* në Draft Planin Afatmesëm të viteve 1990-1995: “Trashëgimia kulturore i jep çdo vendi të veçantë karakteristikat e veta të njohura dhe është depoja e përvojës njerëzore”³ e përcakton trashëgiminë si një magazinë të përvojave tona gjë që nuk do të thotë që ajo duhet të jetë diçka pozitive ose diçka që një shumicë dëshiron ta ruajë. Trashëgimia në këtë kuptim mbart kujtimet e shoqërisë dhe ka të bëjë me progresin dhe suksesin, ashtu si dhe me dështimet dhe vuajtjet.

Trashëgimia komuniste përfshin ndërtimin dhe përdorimin e ndërtesave dhe monumenteve nga periudha 1945-1990 në Shqipëri. Trashëgimia është “ajo pjesë e së kaluarës që ne zgjedhim në të tashmen për qëllime bashkëkohore, qofshin ato ekonomike, kulturore, politike apo sociale”⁴, por siç është

---

² Lowenthal, D., (1996) *Possessed by the past : the heritage crusade and the spoils of history* New York: Free Press fq. 14 dhe Logan, W. & Reeves, K. (eds.) (2008) *Places of pain and shame : dealing with “difficult heritage”* Abingdon: Routledge fq. 1

³ Jokilehto, J. (2005) *Definitions of Cultural Heritage References to Documents in History* ICCROM Working Group ‘Heritage and Society’ fq. 5

⁴ Graham, B., Ashworth, G. J. & Tunbridge, J. E. (2005) “The uses and abuses of heritage” në: *Heritage, museums and galleries : an introductory reader* ed. Corsane, G. London: Routledge, fq. 15.

shkruar më lart, trashëgimia është një depo e përvojave njerëzore, duke përfshirë vuajtjet dhe dështimet që i japin karakterin një vendi. Macdonald e përkufizon trashëgiminë e padëshiruar si “një trashëgimi që shumica e popullsisë nuk do të preferonte ta kishte”⁵ ndërsa Light e etiketon trashëgiminë e periudhës socialiste në Rumani si të padashur nga rumunët.⁶ Megjithatë, mendojmë se trashëgimia nga periudha komuniste në Shqipëri është një *trashëgimi e kundërshtuar dhe e vështirë*, për shkak të kontrollit të rreptë që praktikonte regjimi komunist dhe për shkak të afërsisë në kohë. Supozimi se kjo është një trashëgimi e vështirë mbështetet edhe nga numri i pakët i ekspozitave apo projekteve ku të theksohet e kaluara komuniste si dhe nga vendimet e argumentet për heqjen e mozaikut të Muzeut Historik Kombëtar,⁷ për prishjen e Piramidës, nga debatet mediatike mbi ndërtimin e Muzeut Kombëtar të Përgjimeve: “Shtëpia me Gjethe”⁸ apo mbi Memorialin e kampit të Tepelenës.⁹

Ruajtja e trashëgimisë së periudhave dhe ngjarjeve të

⁵ Macdonald (2006) “Undesirable Heritage : Fascist Material Culture and Historical Consciousness in Nuremberg” fq.9

⁶ Light, D. (2000) “An Unwanted past : Contemporary tourism and the heritage of communism in Romania” In: *International Journal of Heritage Studies* 2000, fq 22.

⁷ Në vitet e para të demokracisë, flamurit në qendër të mozaikut iu hoq ylli me pesë cepa dhe gërmat PPSH. Për shkak të ideologjisë komuniste të shprehur nga kjo vepër arti, ka pasur mendime kontradiktore mbi ruajtjen e tij. <https://www.shqiperia.com/Te-hiqet-mozaiku-ideologjik-nga-Muzeut-Historik-Kombetar.3269/>

⁸ <http://www.hapur.al/2018/03/22/teatri-kombetar-rakiplari-nuk-preket-askje-nga-arkitektura-sovjetike-shtepia-gjethe-behet-shtepi-muze-tk-prishe/> Gazetari Robert Rakiplari në emisionin ‘Studio e Hapur’ gjatë debatit me kryeministrin, Edi Rama.

⁹ <http://www.gsh.al/2018/03/30/debati-mbi-komunizmin-xhufi-tepelena-ska-qene-aushvic-tufa-enverist-vjeter-ja-deshmite/>

vështira vjen nga dëshira për të ruajtur kujtimet e një periudhe të rëndësishme në histori dhe për të mos lejuar që historia të përsëritet.¹⁰ Macdonald shkruan për “sipërmarrësit e kujtesës”, njerëz që përpiqen të nxisin kujtesën publike. Ata veprojnë kështu sepse kanë qenë viktima ose sepse ndiejnë një detyrim moral për të theksuar kujtimet e së kaluarës të vështirë, duke synuar që historia të mos përsëritet.¹¹

Këtij veprimi i kundërvihet qëndrimi i atyre që argumentojnë se ruajtja e një trashëgimie të vështirë mund të kuptohet si një krenitim dhe përkujtim i regjimit të kaluar, pasi vendet ose objektet të cilat janë etiketuar si trashëgimi, tradicionalisht janë parë si pjesë të së kaluarës që meritonin admirim. Për më tepër ekziston rreziku që siti i trashëgimisë të kthehet në një vend pelegrinazhi për njerëzit që nderojnë regjimin e kaluar, i cili ka qenë një argument i fuqishëm në debatin lidhur me paraqitjen e trashëgimisë naziste në Gjermani.¹²

Disa kërkojnë prishjen apo braktisjen dhe argumentojnë se ruajtja e trashëgimisë nga një regjim i mëparshëm mund të jetë pengesë për zhvillimin e vendit dhe për ndërtimin e një identiteti të ri kombëtar, si për shkak të nevojës për të harruar dhe për të ecur përpara, ashtu edhe për shkak se çdo sistem politik duhet të ketë peisazhin e vet që simbolizon vlerat e

---

¹⁰ Light, D. (2000) “Gazing on communism : Heritage tourism and post-communist identities in Germany, Hungary and Romania” In: *Tourism Geographies* 2000:2 fq. 157 . Ashworth vë në dukje se ky argument nuk qëndron pasi dhuna dhe represioni përsëriten edhe pse njohuritë tona rreth dhunës në të kaluarën janë rritur. Ashworth (2008) fq. 241.

¹¹ Macdonald, S. (2009) *Difficult heritage : Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond* London: Routledge, fq. 5.

¹² Macdonald, S. (2009) *Difficult heritage : Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond* London: Routledge fq. 3.

veta.¹³ Të tjerë, në kundërshtim me këtë, argumentojnë se nuk duhet të përsërisim sjelljen e regjimeve shtypëse dhe të prishim çdo gjurmë të së kaluarës.¹⁴

Trashëgimia komuniste dhe drejtësia tranzicionale

Ballafaqimi me trashëgiminë e së kaluarës është subjekt i drejtësisë tranzicionale e cila bazohet në supozimin se çdo formë e tranzicionit nga dhuna në bashkëjetesë paqësore kërkon zbulimin e ngjarjeve të kaluara dhe krijimin e një forme të drejtësisë për viktimat në veçanti dhe për shoqërinë në përgjithësi¹⁵. Në mënyrë konvencionale, *drejtësia tranzicionale*, term i lindur në fund të shekullit XX, përfshin një numër mekanizmash si komisionet e së vërtetës, gjykatat, lustracionin, dëmshtëpërblymjet dhe kohët e fundit edhe veprat e kujtesës, duke përfshirë muze e memorialë që trajtojnë padrejtësitë e kaluara.

Përkujtimi dhe drejtësia tranzicionale janë të lidhura ngushtë me njëra-tjetrën. Ballafaqimi me padrejtësitë e kaluara gjithmonë kërkon njëfarë “kthimi” drejt tyre, qoftë nëpërmjet nocionit të së vërtetës, mbledhjes së dëshmive, apo vendosjes të dëshmive historike në kontekstin e një salle gjyqi. Për më tepër, nga një perspektivë normative, po shfaqet një

---

¹³ Light, D. (2000) “Gazing on communism : Heritage tourism and post-communist identities in Germany, Hungary and Romania” In: *Tourism Geographies* 2000:2, fq. 159

¹⁴ Long, C. & Reeves, K. (2008) “‘Dig a hole and bury the past in it’ : reconciliation and the heritage of genocide in Cambodia” In: *Places of pain and shame : dealing with “difficult heritage”* (2008) eds. Logan, W. & Reeves, K. Abingdon: Routledge, fq. 78

¹⁵ Romeike, S. (2016) *Drejtësia Tranzicionale në Gjermani pas 1945 dhe pas 1990* Tiranë, International Nuremberg Principles Academy, botim special, fq. 10. www.ahrg-al.org

“paradigmë e re përkujtimi, e orientuar drejt së ardhmes që kërkon të përdorë njohjen e së kaluarës, veçanërisht traumën dhe dhunën e saj, për të krijuar një të ardhme më të mirë”¹⁶.

Një pikë e përbashkët e muzeve dhe e drejtësisë tranzicionale lidhet me rëndësinë që u japin ato gjithnjë e më shumë viktimave. Në shumë nisma të drejtësisë tranzicionale ka një kujdes gjithnjë në rritje për nevojat dhe shqetësimet e viktimave, duke i përcaktuar ato si një nga grupet kryesore të synuara të procesit. Kjo gjithashtu shprehet nga një rritje e përkujtimeve përmes muzeve e memorialeve si një mekanizëm i drejtësisë tranzicionale, duke plotësuar komisionet e së vërtetës, gjykimet, proceset e lustracionit dhe të tjera të ngjashme, ku ato janë kryesisht të përfshira në rubrikën e dëmshpërblimeve simbolike për viktimat e padrejtësive¹⁷.

Shqipëria në ballafaqim me të kaluarën e saj komuniste

Më datën 25 janar 2006 asambleja parlamentare e Këshillit të Evropës miratoi një rezolutë, me anën e së cilës dënonte krimet e komunizmit duke i cilësuar ato si ekuivalente me krimet e nazizmit¹⁸. Shqipëria, votoi pro kësaj rezolute por ka patur një fillim të ngadaltë për krijimin e një kuadri më të gjerë në të cilin të angazhohet për t’u përballur me të shkuarën

---

¹⁶ L. Bickford and A. Sodaro, ‘Remembering Yesterday to Protect Tomorrow: How the Current Paradigm of Memorialization Relies on Assumptions about the Relationship between Past and Future’, in Y. Gutman, A. Brown and A. Sodaro (eds.), *Memory and the Future. Transnational Politics, Ethics and Society*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010, 66–88, fq 67.

¹⁷ Buckley-Zistel, S. dhe Schäfer, S. *Memorials in times of transition*, Intersentia Publishing Ltd, UK, 2014, fq. 27.

¹⁸ *Dokumenti i plotë i KE për dënimin e krimeve të komunizmit*, “Expres”, 26 janar 2006, faqe 10.

komuniste. Dy rezolutat për dënimin e krimeve të komunizmit¹⁹, Ligji për hapjen e dosjeve të ish-Sigurimit më 2015, nismat e ndërmarra prej Autoritetit të Informimit mbi Dosjet e Sigurimit të Shtetit, prej Institutit të Studimeve për Krimet dhe Pasojat e Komunizmit, Institutit për Demokraci Media dhe Kulturë, si edhe nga organizata dhe shoqata të ndryshme, tregojnë për një angazhim më aktiv me të kaluarën, në fusha të ndryshme, por ajo që ne do të shohim më nga afër në prezantimin tonë: kujtimi përmes institucioneve të trashëgimisë kulturore të cilët përbëjnë, siç e shprehëm më lart, një formë të dëmshpërblimit moral për viktimat dhe një nga mekanizmat e funksionimit të drejtësisë tranzicionale.

Që më 23 Maj 2017, Muzeu Kombëtar i Përgjimeve “Shtëpia me Gjethë” i është shtuar hartës së “Rrugëve të Kujtesës”²⁰, si vend kujtese i diktaturës komuniste duke zënë vend krahas institucioneve të tjera kulturore dhe edukative me misionin: *përkujtimi i dhunës psikologjike dhe i kontrollit të qytetarëve gjatë regjimit komunist përmes ish-Sigurimit të Shtetit, duke inkurajuar dialogun me dhe midis qytetarëve për të kaluarën, të tashmen dhe të ardhmen shqiptare*²¹.

Projekti për transformimin e Shtëpisë me Gjethë, që në dokumentet e Sigurimit kodifikohej me emrin “Gjethi”, në Muzeun Kombëtar të Përgjimeve, u iniciua nga Ministria e

---

¹⁹ Rezoluta ‘Për dënimin e Krimeve të kryera nga Regjimi komunist në Shqipëri’ u miratua nga Kuvendi dhe hyri në fuqi më 30 tetor 2006, ndërsa ajo “Për dënimin e krimeve të komunizmit ndaj klerit, si dhe mirënjohjen e veçantë për rolin dhe veprimtarinë e klerikëve në mbrojtjen e vlerave demokratike dhe të drejtave dhe lirive themelore të njeriut” në nëntor 2016. *Rezoluta e miratuar nga Kuvendi i Shqipërisë më 30 tetor 2006*, “55”, 1 nëntor 2006, fq 16.

²⁰<https://www.pressreader.com/albania/gazeta-shqiptare/20170913/281891593438681>

²¹ Në Rregulloren e Muzeut Kombëtar të Përgjimeve: “Shtëpia me Gjethë”.

Kulturës në vitin 2014 dhe u mbështet nga një ekip shumëdisiplinor historianësh, shoqatash të viktimave, institucionesh, inxhinierësh dhe mjeshtrish nga vende të ndryshme. Debatet publike që shoqëruan hapjen e tij²² dhe që ende vazhdojnë kanë të bëjnë me trashëgiminë e vështirë komuniste.

Muzeu Kombëtar i Përgjimeve “Shtëpia me Gjethe” si Vend kujtese:

Muzeu Kombëtar i Përgjimeve “Shtëpia me Gjethe” është një vend autentik kujtese. Termin vend kujtese e përdorim sipas përkufizimit që i ka dhënë Pierre Nora²³ në *Lieux de Memoire*: “Një objekt bëhet vend kujtese kur ai i shpëton harresës, për shembull me vendosjen e pllakave përkujtimore dhe kur një komunitet e rivlerëson atë me ndjenjat dhe emocionet e veta”.

Deri në vitin 1991, kjo shtëpi modeste në mes të Tiranës, ka shërbyer si selia e drejtorisë së teknikës operative të Sigurimit, që veproi gjatë gjithë diktaturës së gjatë të Enver Hoxhës. Vendndodhja e saj ishte vendimtare në gjeopolitikën e qytetit, sepse kishte pamjen “normale” të një vile, por në fakt ishte vendi nga ku kryheshin përgjimet telefonike të ambasadave, hoteleve, zyrave e shtëpive dhe kontrolli i

---

²² <http://www.kultura.gov.al/fjala-e-ministres-se-kultures-znj-mirela-kumbaro-ne-takimin-vendet-e-kujteses/> dhe <http://time.ikub.al/16-09-01-Gjethi-muzeu-i-pergjimit-komunist-pa-dokumentet-e-ndihmen-e-SHISH/Gjethi-muzeu-i-pergjimit-komunist-pa-dokumentet-e-ndihmen-e-SHISH.aspx>

²³ *Les Lieux de mémoire*, Gallimard (Bibliothèque illustrée des histoires), Paris, 3 vëllime : vëll. 1 *La République* (1 vol., 1984), vëll. 2 *La Nation* (3 vol., 1986), vëll. 3 *Les France* (3 vol., 1992), fq 8.

letërkëmbimeve të personave të dyshuar nga regjimi. Vendet autentike janë veçanërisht të dobishme për të dhënë informacion në lidhje me epokën e kaluar. Çdo hapësirë është e hapur për publikun, duke e lejuar shtëpinë të flasë vetë. Asgjë nuk është hequr, as letrat, vizatimet, dhe natyrisht as qindra pajisje teknike. Përveç përshkrimit të pajisjeve, origjinës së tyre, kohës së blerjes dhe të përdorimit, objektet shoqërohen me dokumentet e shkruara të marra nga Arkivat të cilat dëshmojnë për pasojat e përgjimit. Fuqia e vendeve autentike dhe e objekteve autentike ofron një mundësi unike për të kuptuar më mirë të kaluarën. Të njëjtën fuqi kanë dhe dëshmitarët e kohës - njerëz që mund të përshkruajnë funksionimin e diktaturës nga përvoja e tyre.

Muzeu Kombëtar i Përgjimeve “Shtëpia me Gjethe” si Muze dhe Memorial

Ndërkohë që një muze konsiderohet konvencionalisht si një institucion që i dedikohet ruajtjes së objekteve me vlerë dhe edukimit të publikut²⁴, me qëllim që të ruajë, të regjistrojë dhe të prodhojë trashëgimi kulturore të së kaluarës dhe të së tashmes²⁵, memorialet janë në funksion të nevojave të qytetarëve, kontribuojnë në shërbimin publik duke përkujtuar të kaluarën dhe/ose duke i dhënë vlerë morale të kaluarës²⁶. Muzetë që trajtojnë shtypjen komuniste, terrorin nazist dhe/ose komunist gjatë kryerjes së funksioneve tradicionale

---

²⁴ Crane S., “Memory, Distortion, and History in the Museum”, in *History and Theory*, vol. 36, no. 4, Teme Issue 36: Producing the Past: Making Histories Inside and Outside the Academy, December, 1997, fq. 44.

²⁵ Po aty. fq. 48.

²⁶ Mayo J. M., “War Memorials as Political Memory”, in *Geographical review*, vol. 78, no. 1, January, 1988, fq. 62.

muzeore, përpiqen të bëhen memoriale, me funksione të dobishme dhe me qëllime sociale²⁷.

Një tipar i rëndësishëm që tregon se Muzeu Kombëtar i Përgjimeve është dhe memorial është pjesa më e shquar e repertorit arkitekturor të memorialeve në përgjithësi: emërtimi i viktimave (të ekzekutuar dhe të burgosur)²⁸. Më së shumti, në memorial, emrat janë të gdhendur në mure guri. Ndërsa kjo praktikë është përdorur tashmë në lidhje me përkujtimin e ushtarëve të vvarë gjatë Luftës së Parë Botërore, me kalimin e kohës u transferua tek viktimat civile. Për shembull, në Sallën e Emrave në Yad Vashem, emrat lexohen me zë të lartë. Gjithashtu, në Muzeun Kombëtar të Përgjimeve “Shtëpia me Gjethe”, fotografitë e viktimave shfaqen në vend të emrave të thjeshtë²⁹. Të dyja mjetet, listat e emrave dhe fotografitë, synojnë të personalizojnë atë që ndryshe do të ishte një numër abstrakt i atyre që vdiqën, u zhdukën apo u dënuan pa të drejtë. Në rastet kur viktimat u shpërfytyruan ose në të cilat nuk mund të gjendet asnjë trup, kjo praktikë përkujtimore kërkon t’i rifitojë të vdekurit si një qenie njerëzore dhe simbolikisht të zhbëjë dehumanizimin e autorëve. Përveç kësaj, projektet përkujtimore që rajtojnë incidentet e kontestuara ose të mohuara të dhunës, shërbejnë si një mjet për të pohuar vërtetësinë e ngjarjes së përkujtuar. Fig.1 dhe 2.

Muzeu në fakt i vë theksin më shumë pasojave të përgjimit sesa kuriozitetit të mënyrës së përgjimit. Përveç pajisjeve të

---

²⁷ Funksionet kryesore janë ruajtja dhe edukimi. Qëllimet sociale kanë të bëjnë me identitetin, shërbimin, nderimin, humanitarizmin.

²⁸ Në dhomën nr.14 të muzeut. Shih dhe *Udhërrëfyes* i Muzeut Kombëtar të Përgjimeve “Shtëpia me Gjethe”, Tiranë, 2017, fq.45.

²⁹ Në dhomën nr.13 të muzeut : “Proceset politike”. Shih dhe *Udhërrëfyes* i Muzeut Kombëtar të Përgjimeve “Shtëpia me Gjethe”, Tiranë, 2017, fq.43.

Fig. 1 Proceset politike

Fig. 2 Emrat e të burgosurve dhe të ekzekutuarve për motive politike

sofistikuara të përgjimit dhe ekspozimit të dosjeve të bashkëpunëtorëve, vihet në pah humbja e jetëve, burgimet, internimet, dëbimet, degradimi shoqëror e profesional. Muzeu përdor statistika, të dhëna, grafikë dhe tekste në mure, në perde dhe në shumë sipërfaqe të tjera, për t'i dhënë një zë shtëpisë por njëkohësisht duke lënë të dëgjojen zërat e njerëzve, historitë e viktimave të cilëve ai u dedikohet³⁰.

Mësimi mbi komunizmin në muze

Muzetë historikisht janë projektuar për të edukuar. Në mënyrë të qëllimshme apo jo, muzetë japin pikëpamjen e vet rreth asaj që është e vlefshme për t'u nxënë, dhe mënyra sesi paraqiten objektet dhe materialet historike - nga ekspozimi tek arkitektura e deri tek tekstet përmbledhës apo diçiturat - shprehin pikëpamjet e muzeut mbi ngjarjet e kaluara. Muzetë nxisin të nxënit aktiv i cili ndodh kur njerëzit e shtyjnë mendjen e tyre të ndërveprojë me informacionin dhe përvojën që u jepet. Si teatro të të mësuarit aktiv, muzetë dallojnë nga shkollat dhe mjediset e tjera formale arsimore sepse ata i bëjnë ofertat e tyre edukuese në heshtje dhe pa kërkesa. Në muze, vizitorët janë të lirë të lëvizin me ritmin e vet dhe të vendosin rrugëtimin e tyre. Ata janë të lirë të zgjedhin nëse duhet të lexojnë tekstin përmbledhës apo të dëgjojnë guidën, të lirë të ndjekin drejtimin e rekomanduar në një ekspozitë ose të zgjedhin rrugën e tyre. Sigurisht, liria e zgjedhjes në muze nuk është e pakufizuar, e as nuk duhet të jetë. Ka shumë rregulla për t'u ndjekur, shumë informacione udhëzuese rreth asaj se çfarë duhet të shikohet. Por, në përgjithësi, muzetë më

---

³⁰ Deklaratë në hyrje të muzeut. Shih dhe *Udhërrëfyes i Muzeut Kombëtar të Përgjimeve "Shtëpia me Gjethe"*, Tiranë, 2017, fq 5.

shumë ftojnë për të nxënë sesa e kërkojnë atë, prandaj shpesh quhen “zgjedhje e lirë” ose mjedise informale të të nxënimit. Ky është një tipar i të nxënimit më të mirë në përgjithësi. Studimet tregojnë se kur njerëzit kanë njëfarë lirie zgjedhjeje për formën dhe drejtimin e të nxënimit - mësimi tenton të jetë më kuptimplotë dhe më i fuqishëm³¹.

Rrëfimi në muze bëhet nga pikëpamje të ndryshme:

Këndvështrimi i të dënuarve të regjimit komunist jepet përmes dëshmive gojore

Në muze janë përdorur dokumentarë e intervista të shumta të të persekutuarve politikë gjatë regjimit komunist dhe të familjarëve të tyre të cilat janë realizuar nga: Instituti i Studimeve të Krimeve dhe Pasojave të Komunizmit, Albanian Human Right Project, Arkivi Qendror i Shtetit, Arkivi Qendror Shtetëror i Filmit, Radio Televizioni Shqiptar, etj. Në shumë prej tyre flitet për burgjet dhe kampet e internimit³².

Por për herë të parë në Shqipëri, një muze, muzeu Kombëtar i Përgjimeve “Shtëpia me Gjethe” ka realizuar vetë intervista dhe ka marrë dëshmi gojore. Pra, është vetë Muzeu që përdor Historinë e treguar si një metodë, një mënyrë për të mbledhur informacion nga njerëz që kanë pasur kontakt me historinë, me Sigurimin e Shtetit, që kanë jetuar përmes ngjarjeve ose periudhave dhe që kanë dëshirë

---

³¹ Tishman, Sh. *Learning in Museums*, 2005 <https://www.gse.harvard.edu/news/uk/05/09/learning-museums-0>

³² Në dhomën nr. 26 “Propaganda e përditshme”, në dhomën nr.13 “Proceset politike” dhe në intervistat në dhomën nr. 31, “E kaluara e pakryer”.

të reflektojnë jo vetëm mbi atë që ndodhi por dhe mbi atë se si ata e kanë përjetuar atë periudhë.³³

Nga ana tjetër programet edukative që organizon muzeu synojnë rehabilitimin e të dënuarve dhe të mbijetuarve pasi ata ftohen të flasin në mënyrë sistematike në muze jo vetëm për vuajtjet e tyre në burgje e kampe internimi por dhe për qëndresën, u japin mësim të rinjve si të kenë një qëndrim kritik në jetë³⁴.

Dosjet e Sigurimit ekspozohen për herë të parë

Në dosjet dhe dokumentet e tjera arkivore të kohës jepet **pikëpamja e Sigurimit** mbi bashkëpunëtorët apo viktimat e terrorit komunist. Përmes tyre, në mënyrë të tërthortë mund të kuptohen dhe metodat që përdorte Sigurimi për rekrutimin e bashkëpunëtorëve. Kështu tregohet se si rekrutohet një i burgosur³⁵ duke na dhënë informacion për presionin dhe dhunën psikologjike që ushtrohej mbi të burgosurit³⁶. Në këtë mënyrë, vizitori mund të kuptojë se si funksiononte procesi i rekrutimit të bashkëpunëtorëve, se si bashkëpunëtori vetë kontrollohej nga oficeri i Sigurimit, si funksiononte regjimi totalitar.

Në muze janë ekspozuar vendime të ndryshme gjyqësore kundër “Grupit të agjentëve të shërbimit sekret

---

³³ Ndërmjet tyre janë përjetimet e Adrian Katit në internim e që rrëfen ndjesitë e të qenit i përgjuar në dhomën 26.

³⁴ www.muzeugjethi.gov.al Programi Edukativ: “Kujtojmë për të mos harruar”.

³⁵ Në dokumentin nr. 6 të dosjes së bashkëpunëtorit “Bufeja e Madhe”, në dhomën nr.11, Sektori 2: *Mikrofonat e Gjallë*.

³⁶ Dervishi, K. *Sigurimi i Shtetit 1944 – 1991*, Shtëpia Botuese 55, Tiranë, 2012, fq. 67.

grek”³⁷, kundër “Grupit të naftës”³⁸, kundër piktorit Edison Gjergo³⁹ në bazë të të cilëve shumë njerëz u dënuan me vdekje ose me burgim.

Në dhomën nr. 10, vizitorët mund të dëgjojnë përgjimin origjinal të kryer ndaj Koço Plakut, kur ndodhej në qeli. Zëri i tij jo vetëm që e bën më mbresëlënëse vizitën duke ndikuar emocionalisht mbi vizitorin por është dëshmi autentike e shkeljes së të drejtave të njeriut.

Nëpërmjet paneleve, diçiturave, statistikave jepet **pikëpamja e Muzeut.**

Përzgjedhja e citimeve në sektorin e fundit të ekspozitës në sektorin IX: *E kaluara e pakryer* dhe në dalje të muzeut shpreh qartaz pikëpamjen e Muzeut mbi procesin e ballafaqimit me të kaluarën. Muzeu përcjell idenë se plagët e së kaluarës komuniste në Shqipëri ende nuk janë shëruar dhe se varrosja e së kaluarës komuniste nuk sjell as shërim e as drejtësi për ata që e pësuan: *Vetëm duke treguar atë që ka ndodhur mund të “kapërcehet” me të vërtetë e kaluara.*⁴⁰

---

³⁷ Procesverbali i vendimit të Gjykatës të Rrethit Lushnjë më dt.17.03.1987, nr.22 i Regjistrimit Themeltar Vendimi kundër “Grupit të agjentëve të shërbimit sekret grek”, në bazë të të cilëve Bujar Jazexhiu dhe Mazllëm Kasa do të dënoheshin me vdekje ndërsa Sefer Tarelli, Behar Myrto, Qani Braho, Sali Tarelli, Xhevat Tarrelli, do të dënoheshin me 15 deri 25 heqje lirie. Në sektorin VII, dhoma nr. 27, *Zëra nga e kaluara.*

³⁸ Vendim i Gjykatës së Lartë me nr.12 Regjistri Themeltar dhe nr.13 Vendimi kundër “Grupit të naftës” që akuzoheshin se kishin sabotuar prodhimin e naftës dhe dëmtuar ekonominë socialiste. Koço Plaku dhe Milto Gjipopulli u dënuan me vdekje, ndërsa Filip Nashi, Beqir Alija, Protoko Murati, Jani Konomi, Dhimitër Stefa dhe Nuredin Skrapari me burg. Në sektorin 7, dhoma nr. 27, *Zëra nga e kaluara.*

³⁹ Në sektorin VI të muzeut: *Jeta e Përditshme*, dhoma nr. 25: *Viktima.*

⁴⁰ Citim i Hannah Arendt, në sektorin IX: *E kaluara e pakryer*, dhoma nr. 31. Shih dhe *Udhërrëfyes* i Muzeut Kombëtar të Përgjimeve “Shtëpia me Gjethe”, Tiranë, 2017, fq 73.

*E kaluara nuk vdes kurrë. Ajo madje as ka kaluar⁴¹ sepse ne bartim kujtimin e saj. E kaluara është pjesë e pandarë e jona. Çdo çast i së kaluarës sonë ndërton atë që ne jemi. Kështu që e kaluara jeton brenda nesh. Historia përsëritet, ata që e harrojnë të shkuarën janë të destinuar ta përsërisin. Ndaj asgjë s’duhet të kalojë në heshtje. Asgjë s’duhet të mbetet e pandëshkuar: *Atëherë ndoshta nuk e kuptoja, por më vonë e kam menduar se paskan patur një kurajo të pacipë këta njerëz që nuk kanë kërkuar falje⁴²...* Fig.3*

**...Atëhere ndoshta nuk e kuptoja,
por më vonë e kam menduar se
paskan patur një kurajo të pacipë këta
njerëz që nuk kanë kërkuar falje...**

**...Perhaps I did not think so at that
time, but later I thought that these
people who did not apologize might
have had an insolent courage...**

Amik Kasoruhc

Fig. 3 Citim i Amik Kasoruhos

Kërkesa për falje, ose njohja e krimeve të kryera dhe marrja e përgjegjësisë, ka potencialin për të qenë një mekanizëm i suksesshëm i drejtësisë tranzicionale. Kjo vlen veçanërisht kur nuk ka asnjë ndjekje penale të autorëve kryesorë. Gjithashtu falja është një hap i madh drejt kapërcimit të së

⁴¹ Citim i William Faulkner, në sektorin IX: *E kaluara e pakryer*, dhoma nr. 31. Shih dhe *Udhërrëfyes* i Muzeut Kombëtar të Përgjimeve “Shtëpia me Gjethe”, Tiranë, 2017, fq 73.

⁴² Citim i Amik Kasoruhos, në dalje të muzeut. Shih dhe *Udhërrëfyes* i Muzeut Kombëtar të Përgjimeve “Shtëpia me Gjethe”, Tiranë, 2017, fq 74.

kaluarës për shkak edhe të rivendosjes së identitetit të viktimave që ajo mund të ofrojë. Regjimi komunist synonte të fshinte identitetet dhe t'i kthente individët në matricat e përsosura të rendit të ri socialist. Ishte në natyrën e tij të mos shpjegonte kurrë, kurrë të mos kërkonte falje. Prandaj, një kërkesë faljeje ose të paktën pranimi i krimeve të kryera me siguri do të bënte ndryshim, duke rivendosur dinjitetin e të burgosurve dhe të internuarve politikë, dhe ndoshta duke i ekspozuar disa që ende përfitojnë nga pozicionet që kanë pasur dikur si dhe duke i bërë ata që “vetëm kanë jetuar” nën atë regjim, të reflektojnë mbi të.

Konkluzione

Muzeu Kombëtar i Përgjimeve “Shtëpia me Gjethe” sikurse të gjithë muzetë memorialë e vendet e kujtesës e ka potencialin për të përmirësuar proceset e drejtësisë tranzicionale, duke u mbështetur në të gjitha palët që punojnë së bashku drejt një dobie më të madhe: njëfarë drejtësie dhe parandalimi të përsëritjes së dhunës. Muzeu duke shfrytëzuar të gjitha mjetet muzeografike dhe duke paraqitur këndvështrime të ndryshme jep një kontribut të vyer në diskursin aktual mbi të shkuarën, në njohjen e fakteve, në rivendosjen e dinjitetit të viktimave, në nxitjen e debateve të hapura midis padrejtësive të kaluara duke siguruar dhe një vend për reflektim. Duke e përqendruar aktivitetin e tij kryesisht tek brezi i ri, muzeu synon të nxisë një qytetari aktive dhe e angazhuar me vetëdije, liri dhe frymëzim si mënyra më e mirë kundër abuzimit me të drejtat e njeriut, për ta ndaluar abuzimin para se të fillojë. Ky mund të jetë një drejtim shumë i rëndësishëm në një shoqëri në tranzicion.

Bibliografi / Literaturë

- Buckley-Zistel, S. dhe Schäfer, S., *Memorials in time of transition* Intersentia Publishing Ltd, UK, 2014.

- Crane S., “Memory, Distortion, and History in the Museum”, in *History and Theory*, vol. 36, no. 4, Teme Issue 36: Producing the Past: Making Histories Inside and Outside the Academy, December, 1997.

- Dervishi, K. *Sigurimi i Shtetit 1944 – 1991*, Shtëpia Botuese 55, Tiranë, 2012.

- Graham, B., Ashworth, G. J. & Tunbridge, J. E. (2005) “The uses and abuses of heritage” në: *Heritage, museums and galleries : an introductory reader* ed. Corsane, G. London: Routledge.

- Jokilehto, J. (2005) *Definitions of Cultural Heritage References to Documents in History* ICCROM Working L. Bickford and A. Sodaro, ‘Remembering Yesterday to Protect Tomorrow: How the Current Paradigm of Memorialization Relies on Assumptions about the Relationship between Past and Future’, in Y. Gutman, A. Brown and A. Sodaro (eds.), *Memory and the Future. Transnational Politics, Ethics and Society*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010, 66–88.

- Light, D. (2000) “Gazing on communism : Heritage tourism and post-communist identities in Germany, Hungary and Romania” In: *Tourism Geographies* 2000:2 .

- Light, D. (2000) “An Unwanted past : Contemporary tourism and the heritage of communism in Romania” In: *International Journal of Heritage Studies* 2000.

- Long, C. & Reeves, K. (2008) ““Dig a hole and bury the past in it’ : reconciliation and the heritage of genocide in Cambodia” In: *Places of pain and shame : dealing with*

“difficult heritage” (2008) eds. Logan, W. & Reeves, K. (eds.) (2008) *Places of pain and shame : dealing with “difficult heritage”* Abingdon: Routledge

- Lowenthal, D., (1996) *Possessed by the past : the heritage crusade and the spoils of history* New York: Free Press.

- Macdonald, S. (2006) *Undesirable Heritage : Fascist Material Culture and Historical Consciousness in Nuremberg.*

- Macdonald, S. (2009) *Difficult heritage : Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond* London: Routledge.

- Mayo J. M., “War Memorials as Political Memory”, in *Geographical review*, vol. 78, no. 1, January, 1988.

- Nora, P *Les Lieux de mémoire*, Gallimard (Bibliothèque illustrée des histoires), Paris, 3 vëllime : vëll. 1 *La République* (1 vol., 1984), vëll. 2 *La Nation* (3 vol., 1986), vëll. 3 *Les France* (3 vol., 1992).

- Romeike, S. *Drejtësia Tranzicionale në Gjermani pas 1945 dhe pas 1990* International Nuremberg Principles Academy, Tiranë 2016, botim special.

Udhërrëfytes i Muzeut Kombëtar të Përgjimeve “Shtëpia me Gjethë”, Tiranë, 2017.

Burime nga Interneti

<https://www.gse.harvard.edu/news/uk/05/09/learning-museums-0>

www.muzeugjethi.gov.al

<http://www.gsh.al/2018/03/30/debati-mbi-komunizmin-xhufi-tepelena-ska-qene-aushvic-tufa-enverist-vjeter-jadeshmite/>

<http://www.hapur.al/2018/03/22/teatri-kombetar-rakipllari-nuk-preket-asgje-nga-arkitektura-sovjetike-shtepia->

gjethe-behet-shtepi-muze-tk-prishe/

<http://www.kultura.gov.al/fjala-e-ministres-se-kultures-znj-mirela-kumbaro-ne-takimin-vendet-e-kujteses/> <http://time.ikub.al/16-09-01-Gjethi-muzeu-i-pergjimit-komunist-pa-dokumentet-e-ndihmen-e-SHISH/Gjethi-muzeu-i-pergjimit-komunist-pa-dokumentet-e-ndihmen-e-SHISH.aspx>

<https://www.shqiperia.com/Te-hiqet-mozaiku-ideologjik-nga-Muzeut-Historik-Kombetar.3269/>

www.ahrg-al.org

<https://www.pressreader.com/albania/gazeta-shqiptare/20170913/281891593438681>